

<https://doi.org/10.34142/23129387.2022.67.04>

УДК 159.9

ORCID 0000-0003-3926-1921

ORCID 0009-0001-2444-1818

КОМУНІКАТИВНА КРЕАТИВНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СОЦІОНОМІСТА

Марина Колісник^{1ABCDE}, Вадим Шишов^{2ABCDE},

*1 - аспірант кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Україна*

E-mail: m.kolisnyk2022@gmail.com

*1 - аспірант кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Україна*

E-mail: v.shyshov.znu@gmail.com

Актуальність дослідження. Феномен комунікативної креативності привертає все більшу увагу науковців-психологів, що обумовлюється ускладненням соціальної взаємодії, підвищенням вимог до продуктивності спілкування, виникненням все більшої кількості нестандартних комунікативних ситуацій, тощо. Недостатній рівень розвитку комунікативних вмінь, неспроможність встановлювати конструктивні стосунки з іншими і повноцінно інтегруватися у соціумі, конфліктність тощо, зумовлюють виникнення низки особистісних психологічних проблем і можуть призводити до недостатнього рівня розвитку комунікативної креативності.

Мета дослідження – виявити особливості комунікативної креативності як професійно важливої якості фахівців соціономічного профілю (на прикладі психологів та учителів).

Методи і вибірка дослідження. Задля реалізації поставленої мети дослідження використано тест-опитувальник комунікативної креативності О. П. Саннікової і Р. В. Белоусової (2001).

Вибірку досліджуваних склали фахівці соціономічного профілю: 51 психолог та 82 учителі основної школи.

Результати. Охарактеризовано феномен комунікативної креативності, визначено її відмінності у психологів та учителів.

Висновки. Комунікативна креативність є однією з провідних професійно значимих якостей та невід'ємною складовою у системі соціальних здібностей фахівців соціономічного профілю.

Серед студентів соціономічних фахів виявлено наступні фахові відмінності у розвитку комунікативної креативності: учителі у порівнянні з психологами в більшій мірі схильні вдаватися до маніпулятивної поведінки, є більш експресивними, виразними у комунікації.

Ключові слова: комунікативна креативність, учителі, психологи, соціономісти, професійно важливі якості.

Communicative creativity in the system of professionally important qualities

Марина Колісник^{1ABCDE}, Вадим Шийшов^{2ABCDE},

*1 - аспірант кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Україна*

E-mail: m.kolisnyk2022@gmail.com

*1 - аспірант кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Україна*

E-mail: v.shyshov.znuu@gmail.com

Relevance of research. The phenomenon of communicative creativity is attracting more attention to psychologists, which is due to the complication of social interaction, increasing requirements for communication productivity, the emergence of more and more non-standard communicative situations, etc. Insufficient level of development of communicative skills, inability to establish constructive relations with others and fully integrate in society, conflict, etc., lead to the emergence of a number of personal psychological problems and can lead to insufficient level of development of communicative creativity.

The Aim of the study is to identify the peculiarities of communicative creativity as a professionally important quality of socio -economic specialists (on the example of psychologists and teachers).

Methods and research sample. For the realization of the given purpose of the study, a test quote of communicative creativity of O.P. Sannikova and R.V. Belousova (2001) was used. The sample of the studied was made by specialists of socio -economic profile: 51 psychologist and 82 teachers of primary school.

Results. The phenomenon of communicative creativity is characterized, its differences in psychologists and teachers are determined.

Conclusions. Communicative creativity is one of the leading professionally significant qualities and an integral part in the system of social abilities of socio -economic specialists. Among the students of socio -economic professionals the following professional differences in the development of communicative creativity are found: teachers, compared to psychologists, are more likely to resort to manipulative behavior, are more expressive, expressive in communication.

***Keywords:** communicative creativity, teachers, psychologists, socionos, professionally important qualities.*

Вступ. Феномен комунікативної креативності привертає все більшу увагу науковців-психологів, що обумовлюється ускладненням соціальної взаємодії, підвищенням вимог до продуктивності спілкування, виникненням все більшої кількості нестандартних комунікативних ситуацій, тощо. Недостатній рівень розвитку комунікативних вмінь, неспроможність встановлювати конструктивні стосунки з іншими і повноцінно інтегруватися у соціумі, конфліктність тощо, зумовлюють виникнення низки особистісних психологічних проблем і можуть призводити до недостатнього рівня розвитку комунікативної креативності.

Особливо важливим є розвиток комунікативної креативності для фахівців соціономічного профілю, зокрема психологів та педагогів, які будуть задіяні у сфері «людина-людина» та потребуватимуть у своїй фаховій діяльності

здатності до підтримки всіх типів міжособистісних стосунків та розв'язання соціальних проблем, стикаючись з необхідністю оперативно знаходити й ефективно застосовувати нешаблонні, нестандартні, оригінальні й творчі шляхи, варіанти розв'язання ситуацій міжособистісної взаємодії та взаємодії між особистістю та соціумом. Отже, для таких фахівців комунікативна креативність виступає невід'ємною складовою їх професіоналізму та особистісної самореалізації.

Мета дослідження – виявити особливості комунікативної креативності як професійно важливої якості фахівців соціономічного профілю (на прикладі психологів та учителів).

Результати. До професій соціономічних фахів відносять професії суб'єкт-суб'єктного типу або типу «людина-людина». Серед критеріїв віднесення професій до соціономічних можна виділити наступні: цілі діяльності (виховання, обслуговування, управління, контроль, оцінювання); засоби діяльності (безпосередні та опосередковані контакти, вербальні та невербальні форми впливів); умови праці (соціально-психологічні, техніко-економічні, режимно-гігієнічні та ін.), функції, що здійснюються (Серебровская & Кочергина, 2020: 147).

Серед найважливіших функцій працівника соціономічного профілю виділяють виховання, навчання, керівництво людьми, оцінку стану соціальних об'єктів, медичне, соціально-побутове, інформаційне обслуговування (Виноградська, 2012: 112).

Професії соціономічного профілю належать до гуманітарного типу трудової діяльності, і для них характерні такі особливості (Власкина & Лысуенко, 2015: 113):

- професійна діяльність здійснюється за допомогою усвідомлення, осмислення цілісного динамічного простору, орієнтованого на людину чи групу людей;

- переважають суб'єкт-суб'єктні взаємодії, що зумовлює максимальну орієнтованість представників цих професій на особистість;

- предметом діяльності виступає людина чи група людей;

- засобом виступає людина та її особистісні, психічні властивості та здібності;
- умови професійної діяльності передбачають високу моральну відповідальність;
- результат праці задається у вигляді загального уявлення, досить невиразно;
- продукт діяльності переважно нематеріальний та його важко оцінити об'єктивно.

Таким чином, специфічною особливістю професій соціономічного профілю є те, що в даному випадку людина чи спільність людей виступають не як соціальне середовище чи умова діяльності, а об'єктом та предметом діяльності (Серебровская & Кочергина, 2020: 148).

Особливості професій соціономічних спеціальностей полягають також у відсутності жорсткої регламентації продукту праці та процесу спілкування. У той самий час, слід зазначити, що до кінцевого результату праці цих фахівців пред'являються досить високі вимоги.

Професії соціономічного профілю припускають серед іншого особливий тип взаємодії – допомагаючи поведінку, тобто відносини, в яких принаймні одна сторона прагне сприяти та допомагати іншій у питаннях особистісного розвитку, зростання, покращення життєдіяльності, взаємин з іншими людьми (Роджерс, 1994). Розрізняють також структуровану (діяльність, що допомагає, як професія, волонтерська робота) та неструктуровану (дружба, сім'я, суспільство, зокрема, у формі груп самодопомоги) допомагаючу діяльність (там само).

Особливість професій соціономічного профілю полягає в тому, що допомагаюча діяльність є основним елементом професійної діяльності. У цьому випадку допомагаюча діяльність стає допомагаючою професією (неструктурована допомога стає структурованою), а представник допомагаючої професії починає усвідомлено, цілеспрямовано застосовувати наявні спеціальні знання та навички.

Враховуючи специфіку соціального об'єкта та предмета діяльності, різноманітність здійснюваних функцій, можна

говорити про неоднорідність класу соціономічних професій, і різні типи професій соціономічного профілю можуть пред'являти людині різні вимоги.

Вирізняють такі різновиди професій соціономічних фахів: виконавчі, які діють за певним алгоритмом, зразком, згідно інструкцій (наприклад, продавець, агент, офіціант); творчі, які передбачають аналітичну діяльність, генерацію нових ідей, створення нового продукту (зокрема, соціальний працівник, педагог, психолог, адвокат та ін.); керівні професії, що включають завдання проєктування, планування, координації, прийняття стандартизованих та нестандартних рішень (такі професії, як менеджер з персоналу, керівник підрозділу, керуючий та ін.).

Для здійснення фахівцями соціономічного профілю професійної діяльності на належному рівні особливо важливою є наявність у них певних схильностей та здібностей, а також професійних якостей.

До загальних схильностей, важливих для представників професій соціономічного профілю, можна віднести: орієнтацію на процес професійної діяльності, позитивне сприйняття світу, переважання альтруїзму над егоїзмом, соціабельність, бажання працювати з людьми, вміння ясно, послідовно викладати думки, вміння слухати та чути, встановлювати нові контакти, спілкуватися з людьми, бажання та схильність організовувати діяльність інших тощо (Власкина & Лысуенко, 2015: 114).

Професійно важливими якостями для представників соціономічних спеціальностей є емпатія, аперцепція, вибіркова спрямованість сприйняття, психологічна спостережливість, уважність, сензитивність, емоційна стійкість, гнучкість, самоконтроль, толерантність, швидкість прийняття рішень, організаторські та комунікативні здібності.

Для професійної діяльності представника соціономічної професії важливі компоненти наукової компетентності і компоненти чесноти, тобто представники таких професій мають на меті досягнення таких суспільних ідеалів, як розвиток

особистості, здобуття освіти, благополуччя, здоров'я, висока якість життя, тощо.

До провідних особистісно-професійних якостей представників соціономічних фахів О. Ю. Пришляк відносить наступні (роблячи при цьому акцент на професійну діяльність у міжкультурному контексті) (Пришляк, 2021: 225):

- 1) гуманістичний характер спілкування (доброзичливість, щирість, тактовність, толерантність, повага до клієнта незалежно від етнічного походження чи національності);
- 2) комунікабельність (відкритість і бажання та готовність співпрацювати з представниками інших національностей, культур, релігійних конфесій, тощо);
- 3) гнучкість (здатність адаптуватися до ситуацій міжкультурної взаємодії, що змінюються);
- 4) здатність до міжкультурного діалогу;
- 5) толерантність, толерантне ставлення;
- 6) здатність пристосовуватися до різних культур;
- 7) здатність адаптувати власне спілкування;
- 8) здатність сприймати інші моделі поведінки, а також використовувати їх;
- 9) спостережливість;
- 10) культурна чутливість;
- 11) здатність до аналізу;
- 12) здатність до зміни оцінки;
- 13) здатність до встановлення довірливих відносин;
- 14) здатність до координації, злагодженості;
- 15) спроможність співпрацювати в міжкультурній команді;
- 16) сприйняття спілкування;
- 17) здатність до узгодження й компромісу,
- 18) впевненість у собі, внутрішня стійкість, терпіння;
- 19) інтерактивні стратегії;
- 20) здатність до розуміння;
- 21) наполегливість, ініціативність;
- 22) емоційна виразність;
- 23) управління емоціями;
- 24) соціальний та емоційний контроль.

До професійно важливих якостей психолога як представника професії соціономічного профілю А. С. Москальова, А. А. Власенко відносять інтелектуально-пізнавальні, мотиваційно-ціннісні та емоційно-вольові якості (Москальова & Власенко).

Під інтелектуально-пізнавальними якостями розуміється певний рівень психологічних знань, які дозволяють майстерно будувати відносини з клієнтом. Сюди відноситься розвинена система теоретичного, тобто змістовного, мислення; розвинена пам'ять; стратегічне мислення; високий рівень концентрації уваги; здатність приймати вивірені й адекватні рішення, тощо.

Мотиваційно-регулюючі якості утворює сукупність мотивів, що допомагають психологу у здійсненні його професійної діяльності. Мобільна зміна домінуючих мотивів є основою розвиненості мотиваційної сфери.

Основними мотиваційно-регулюючими якостями є:

- мотивація до реалізації професійної діяльності (зацікавленість своєю професією, амбітність, внутрішня потреба в професійному самоствердженні, ментальному розвитку, творчому зростанні);

- гуманістичний детермінант (людяність, терпимість, порядність, прагнення до розуміння іншої людини);

- соціально спрямована система професійних цінностей (чесність, відповідальність, наявність професійного досвіду, свідомість тощо);

- динамічність, тобто здатність змінювати домінуючі мотиви (креативність, наявність почуття гумору, хороша реакція, сміливість у прийнятті рішень, тощо);

- зростаюча роль соціально-психологічних та мотиваційних чинників (прагнення до соціального визнання (схвалення), соціабельність, комунікабельність, сумлінність) (Москальова & Власенко, 2018).

Емоційно-вольові якості психолога розкриваються через емоційне сприйняття соціуму та включають позитивний психологічний настрій, емпатію, співпереживання, милосердя,

співчуття, ініціативність, працьовитість, дисциплінованість, відповідальність, толерантність, тощо.

Слід також зазначити, що для студентів соціономічних спеціальностей характерна наявність таких цінностей, як: постійний розвиток та творчість, життєва мудрість та досвід, активне життя, цікава робота. При цьому мотивами вибору майбутньої професії є бажання домогтися поваги та визнання, прагнення самореалізації, самовдосконалення (Исаев, 2013: 204).

У процесі навчання студентів соціономічного профілю у них необхідно сформувати комплекс важливих індивідуальних (етико-моральна відповідальність, соціально-комунікативна компетентність, стресостійкість) та професійних якостей (професійні знання, навички, вміння), тобто професійно-особистісні якості, важливі для їхнього оптимального функціонування та адаптації у соціономічних професіях (Исаев, 2013: 204).

Таким чином, професійна діяльність представників соціономічних професій вимагає від них наявності певних нахилів та здібностей, а також професійних якостей, які використовуються фахівцем при безпосередній взаємодії з іншими людьми та групами людей.

Методи і вибірка дослідження. Задля реалізації поставленої мети дослідження використано тест-опитувальник комунікативної креативності О. П. Саннікової і Р. В. Белоусової (2001).

Вибірку досліджуваних склали фахівці соціономічного профілю: 51 психолог та 82 учителі основної школи.

З метою з'ясувати, чи існують значущі відмінності між представниками різних соціономічних фахів у прояві складових комунікативної креативності був використаний t-критерій Стюдента. Отримані результати подані у таблиці 1.

Таблиця 1

**Відмінності між представниками соціономічних фахів
у прояві складових комунікативної креативності**

Показники комунікативної креативності	Середні значення		t-критерій Стьюдента	Рівень значимості	Стандартне відхилення	
	учителі	психологи			учителі	психологи
Легкість	29,69	29,45	0,11	-	5,59	7,59
Самопрезентація	30,01	28,55	1,28	-	4,14	4,42
Незалежність	31,52	31,22	-0,07	-	4,48	4,90
Конфліктність	29,43	31,21	-1,45	-	4,35	5,73
Емоційна стійкість	30,31	30,12	-0,75	-	4,51	6,23
Маніпулятивність	30,42	27,72	-2,31	0,03*	4,35	6,27
Експресивність	31,55	29,51	2,31	0,03*	3,72	4,36
Комунікативна компетентність	31,05	31,34	-0,31	-	3,73	5,08

Примітка: * – рівень значущості $\leq 0,05$.

Була виявлена статистично значуща різниця ($p \leq 0,05$) між учителями та психологами за шкалою «Маніпулятивність». Як можна побачити з таблиці 1, учителі в більшій мірі схильні вдаватися до маніпулятивної поведінки, ніж жінки. Це означає, що представники педагогічного фаху краще вміють приховувати справжні наміри, знаходити підхід до людей (учнів), грати на їх слабостях та задля досягнення мети – навчально-виховного впливу.

Крім того, педагогам у порівнянні з психологами більш властиво проявляти експресивність у комунікації. Тобто учителі є більш виразними у спілкуванні, можуть краще передати необхідні відчуття, емоції, настрої, думки, більш ефективно використовувати виразні засоби у процесі спілкування, ніж психологи, що зумовлено специфікою педагогічного фаху.

Висновки. Комунікативна креативність є однією з провідних професійно значимих якостей та невід’ємною

складовою у системі соціальних здібностей фахівців соціономічного профілю.

Серед студентів соціономічних фахів виявлено наступні фахові відмінності у розвитку комунікативної креативності: учителі у порівнянні з психологами в більшій мірі схильні вдаватися до маніпулятивної поведінки, є більш експресивними, виразними у комунікації.

Література

Виноградська М. П. (2012). Тренінг розвитку креативності як метод роботи практичного психолога. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 6, 35-38.

Власкина И. В., Лысуенко С. А. (2015). Особенности психологического сопровождения формирования профессионально важных качеств будущих специалистов социомических профессий. *Психолого-педагогические проблемы образования*. 1. 112-118.

Исаев В. П. (2013). Психологические особенности будущей профессиональной деятельности специалистов социомического профиля. *Мир науки, культуры, образования*. 4 (41). 203-206.

Москальова А. С., Власенко А. А. (2018). Психологічні особливості професійної діяльності психолога – представника допомагаючої професії соціономічного типу. *Науковий огляд*. 4 (47). URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1553>

Пришляк О. (2021). Професіограма фахівця соціономічної професії в контексті між культурності. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 1(6). 220-227.

Роджерс К. (1994). Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва, 1994. 256 с.

Санникова О. П., Белоусова Р. В. (2001). Оценка показателей коммуникативной креативности с помощью оригинальной методики. *Наука і освіта*. 6. 52-54.

Серебровская Н. Е., Кочергина И. С. (2020). Креативность как компетенция специалистов социомических профессий. *Международный научно-исследовательский журнал*. 6 (96). 146-151.

Оригінальний рукопис отриманий 8 жовтня 2022 року

Стаття прийнята до друку 15 жовтня 2022 року